

DOROTA PYĆ*

PRAWO OCEANU ŚWIATOWEGO DO OCHRONY

Wykład Inauguracyjny wygłoszony na Wydziale Prawa i Administracji
Uniwersytetu Gdańskiego w dniu 6 października 2022 r.

Z tytułu wykładu możemy wywnioskować, że będzie mowa o Oceanie Światowym, o jego ochronie, a dokładnie o jego prawie do ochrony. Ktoś może zauważyć, że przecież Ocean to środowisko morskie, a środowisko morskie jest od dawna poddane prawnej ochronie. Ale w tym tytule akcent położony jest na prawo, a ochrona to jego dopełnienie. Aby zobrazować problem, postawię kilka pytań, które posłużą mi za konstrukcję wypowiedzi.

1. Co kryje się pod pojęciem Oceanu Światowego?
2. Czy Ocean Światowy można traktować tak jak osobę?
3. Czy personifikacja Oceanu Światowego jest potrzebna, czy może jest konieczna?
4. Czy Oceanowi Światowemu przysługują jakiegokolwiek prawa? A jeżeli tak, to co z tego wynika dla nas – jednostek, ludzi, czy też szeroko – dla ludzkości?

Pojęcie Oceanu Światowego: Ocean (łac. *Oceanus*, gr. *Okeanós*) był dla naszych przodków najstarszym bogiem i ojcem bogów oraz ludzi – łącznikiem między niebem a ziemią. Starożytni Rzymianie i Grecy uważali ocean za mityczną rzekę opływającą cały świat. Bez oceanów nie byłoby życia i jego różnorodności. Bez wyobraźni ludzi nie byłoby bogów. Ocean przywołuje harmonię przeszłości, która przepływa w przyszłość. Jest spoiwem. Zmusza do stawiania pytań i daje nadzieję na dotarcie do odpowiedzi. Ocean wymaga skupienia i namysłu, ale równocześnie pozwala na chwilę wytchnienia, na refleksję. W całej pełni jego istotę oddaje słowo „ciągłość”. Wyzwaniem, które Ocean stawia przed nami, przed społecznością międzynarodową, jest konieczność poszukiwania zależności i związków z ludźmi z przeszłości oraz próba zrozumienia ich relacji z morzem, z naturą. Takie podejście pozwala na określenie znaczenia rozwoju współczesnych oraz przyszłych pokoleń. Dawno temu, przed wiekami siła wspólnot ludzkich tkwiła w dążeniu do przetrwania

* dr hab. Dorota Pyć prof. UG, kierownik Katedry Prawa Morskiego, Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Gdańskiego, ORCID 0000-0003-0111-4184, dorota.pyc@prawo.ug.edu.pl

w trudnych naturalnych warunkach przez wspólne działania, przez współpracę – razem i dla wspólnego dobra i bezpieczeństwa, aby przeżyć. Dzisiaj musimy uczyć się współpracować ze sobą od nowa.

Dlatego potrzebne jest wzmocnienie filozofii prawa morza, i oparcie paradygmatu rozwoju ludzkości na uznaniu prawa Oceanu Światowego do ochrony. Wybiórcze, nieskoordynowane działania w zakresie ochrony środowiska morskiego mogą co najwyżej uspić sumienie społeczności międzynarodowej, ale nie rozwiąże to problemów globalnych.

Na Ocean Światowy składa się pięć oceanów Ziemi i ich morza. Ocean Atlantycki zajmuje jedną piątą Ziemi. Określany jest oceanem wielkich różnic, ponieważ najsilniej wpływa na klimat. To ocean w stanie „krytycznym”. Człowiek zmieniał wody Atlantyku przez dziesiątki lat. Komercyjne podejście do zasobów od wielu dekad niszczy jego środowisko. To właśnie ten ocean był drogą wiodącą do odkrywania „nowych światów” i kolonizacji. Przyszłość Oceanu Atlantyckiego rodzi wiele obaw. Zasoby niektórych ryb zmniejszyły się o 95%. Zagrożone są również rekiny, które zapewniają zdrowie całego ekosystemu ze względu na rolę, jaką w nim odgrywają. Obecnie dokładnie nie wiadomo, jaka będzie skala negatywnych skutków nieracjonalnego wykorzystania Atlantyku przez człowieka. Ocean Spokojny wraz z Oceanem Południowym, znajdują się na pierwszej linii zmian klimatu. Wody Pacyfiku zmieniają się szybciej niż inne przestrzenie oceaniczne. Natomiast Ocean Indyjski to ocean balansujący na równi pochyłej, na granicy zapaści. Zjawiska, które wywołuje z rosnącą siłą, to susze, powodzie, tsunami i głód. Człowiek mu w tym pomaga. Karczowanie lasów mangrowych przyczynia się do nasilenia skutków tsunami. W celu wyhamowania niszczących procesów konieczna jest „współpraca” człowieka z wodami przybrzeżnymi, na styku lądu z morzem, oparta na solidnej wiedzy o środowisku. Ostatni ocean, Arktyczny, najmniejszy i najpłytszy, jest odpowiedzialny za utrzymanie chłodu na Ziemi. Jest to jedno z najbardziej skrajnych środowisk. Naukowcy są zdania, że za naszego życia zmieni się on nie do poznania. Te zmiany już wpływają na zdrowie wszystkich oceanów i mórz jako całości – na jedność ekologiczną Oceanu Światowego.

Personifikacja Oceanu Światowego: Czy możemy traktować Ocean Światowy jak osobę? Personifikacja Oceanu, czyli jego upodmiotowienie może stanowić odpowiedź na bezsilność wynikającą z nie dość efektywnego zarządzania oceanami, z nieradzenia sobie z problemami globalnymi. Wzmocnienie Oceanu przez jego personifikację można uznać za część dyskursu o prawach człowieka. Źródła ochrony praw człowieka i źródła prawnej ochrony Oceanu (środowiska morskiego) mają podłoże w aksjologii. Odwołują się do wartości uniwersalnych i mogą być traktowane jako odzwierciedlenie („lustro”) ochrony praw Oceanu. Personifikacja Oceanu jest potrzebna, aby w pozytywny i pragmatyczny sposób uwrażliwić człowieka na kwestie środowiska morskiego.

W dzisiejszych czasach ludzie potrzebują emocjonalnego związku z Oceanem jako osobą (żywym organizmem), aby lepiej zrozumieć potrzebę ochrony „swojego” zdrowia.

Właściwie przekazana, wysokiej jakości wiedza budująca świadomość zależności środowiskowych i współzależności ze środowiskiem morskim, z morzami i oceanami, oddziałuje na ludzką wyobraźnię. Dzięki personifikacji, Ocean zyskałby prawa, które w rezultacie chroniłyby ludzi – chroniłyby nas przed nami samymi. Uosobienie Oceanu pozwala na wyposażenie go w prawo do ochrony, na które w dużym uproszczeniu mogłyby się składać się:

1. prawo oceanu do bezpieczeństwa – do bycia bezpiecznym – *to be safe*,
2. prawo oceanu do odporności – bycia odpornym – *to be resilient*,
3. prawo oceanu do zdrowia – bycia zdrowym – *to be healthy*.

Wzmocnienie Oceanu przez upodmiotowienie może przyczynić się do rozwoju etycznie uzasadnionego modelu zarządzania Oceanem Światowym (*global ocean governance* – GOG) w warunkach globalnych zależności i tworzenia tożsamości współczesnej społeczności międzynarodowej. Personifikacja Oceanu może prowadzić do zwiększenia przejrzystości zasadności praw oceanu do ochrony. Jeśli chodzi o praktyczną wartość prawa Oceanu do ochrony, personifikacja Oceanu miałaby zastosowanie do polityki GOG i wprowadzenia skutecznych narzędzi do realizacji celów zrównoważonego rozwoju. Ponadto wykorzystanie personifikacji oceanu w prawie i polityce mogłoby ułatwić komunikację pomiędzy różnymi podmiotami w zakresie doskonalenia wielosektorowego zintegrowanego międzynarodowo modelu GOG w celu uczynienia go w praktyce bardziej efektywnym.

Prawo Oceanu Światowego do ochrony: podstawowa konstrukcja 3 praw: trzy prawa Oceanu Światowego do ochrony to nowe ramy osiągania sprawiedliwości i słuszności wewnątrzgeneracyjnej i międzygeneracyjnej, tworzące klimat równowagi między ludźmi a oceanami, oraz standardy i kryteria ochrony. Prawa oceanów wymagają, aby ludzie traktowali Ocean jako członka społeczności Ziemi, a nie jedynie zasób do konsumpcji. Jest to rozwiązanie może nie tyle ewolucyjne, co innowacyjne i pragmatyczne, niezbędne w świecie ludzi dążących do adaptacji do zmian klimatu.

Przez wieki, państwa samodzielnie, lub grupując się we wspólnoty interesów, swoją sprawczość działania konfrontowały na różnych polach walki lub współzawodnictwa. Cele działania określały środki działania, a ich etyczna strona miała subsydiarne znaczenie. Ten „sprawdzony”, „przetrenowany” mechanizm niezmiennie funkcjonuje we współczesnym świecie. Wymaga on konfrontacji z konkurentem, z przeciwnikiem. W odniesieniu do celu jakim jest utrzymanie bezpiecznego, odpornego i zdrowego oceanu, tego typu relacja nie występuje. Usilne wskazanie przeciwnika obrazuje układ, w którym po dwóch stronach barykady są te same „podmioty”.

Obowiązek współpracy stanowi fundament globalnego partnerstwa. U jego podstaw leży przekonanie społeczności międzynarodowej o istnieniu i uznaniu wspólnych interesów i wartości jednoczących ludzkość wobec zarządzania problemom globalnym i zarządzania nimi.

Świadomość zagrożeń, z którymi boryka się Ocean Światowy nie wpływa automatycznie na zmiany zachowania człowieka. Jednak sprzyja pojawieniu się warunków społecznych niezbędnych dla podejmowania działań ochronnych i sprawnego działania w celu zarządzania ograniczającego degradację środowiska morskiego.

Podejścia oparte na prawach natury mają na celu opracowanie metod i procedur zarządzania, które zachowują integralność ekologiczną i zapobiegają zakłóceniom ekosystemu. Z perspektywy prawa natury, systemy prawne powinny uznawać środowisko morskie i przybrzeżne – Ocean Światowy za podmiot posiadający prawa, a nie przedmiot będący własnością człowieka i jedynie w jakimś stopniu kontrolowany przez człowieka. Chociaż motywacja, zakres i modalność praw i podejść dotyczących prawa natury różnią się znacznie, wszystkie mają wspólne założenie: przyroda ma nieodłączne prawa do istnienia, ewolucji i spełniania funkcji ekologicznych.

Prawa natury opierają się na poglądzie, że przyroda i/lub określone jednostki przyrodnicze, takie jak Ocean Światowy posiadają przynależne prawa. Rozwój praw jest często opisywany jako stale rozszerzający się krąg, rozszerzający się z czasem w celu uznania i poszanowania praw w tym przypadku Oceanu Światowego w miarę ewolucji wartości i norm społecznych.¹

¹ Wykład oparty na: D. Pyć, *Prawo Oceanu Światowego. Res usus publicum*, Gdańsk 2011; D. Pyć, *Global ocean governance: Towards protecting the ocean's rights to health and resilience*, Marine Policy vol. 147, 2023, s. 105328.